

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕАТРУ, КІНО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ ІМЕНІ І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО
КАФЕДРА МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

М. В. НАГОРНИЙ, Г. М. ФІЛЬКЕВИЧ

**УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ
У ТВОРЧОСТІ І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО:
МУЗИКОЗНАВЧИЙ І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ**

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА

Київ – 2024

УДК 792.5.071.1(477)

Н 16

Методична розробка рекомендована до друку
кафедрою музичного виховання
(Протокол № 9 від 21 жовтня 2024 року)

Рецензенти:

Т. В. Михайлова Т. В., *заслужений діяч мистецтв України, доцент, професор кафедри;*
Сорока І. І., *кандидат мистецтвознавства, доцент.*

Автори:

Нагорний Михайло Васильович, *заслужений артист України, старший викладач;*
Фількевич Галина Миколаївна, *кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри.*

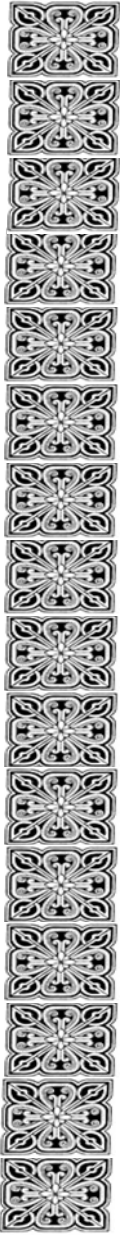
Н 16 **Українська народна пісня в творчості І. К. Карпенка-Карого: музикознавчий і методичний аспекти** : методична розробка / М. В. Нагорний, Г. М. Фількевич. Київ : КНУТКіТ ; Автограф, 2024. 20 с.

Методична розробка присвячена зверненню Карпенка-Карого до українського фольклору. І відповідно до структури має дві складові: перша – музикознавча (жанрова палітра пісень, запропонованих Карпенко-Карим, їх функції в драматургії п'єс); друга – методична (з численних українських народних пісень, використаних драматургом, відібрано одинадцять). Подано їх мелодії й тексти, зазначено п'єси та персонажі, які їх виконують, методичні поради щодо застосування цих пісень у навчальному репертуарі дисципліни «Сценічний спів».

УДК 792.5.071.1(477)

© Нагорний М.В.,
Фількевич Г.М., 2024

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Роль народної пісні в драматургії корифеїв українського театру – І. К. Карпенка-Карого, М. Л. Кропивницького, М. П. Старицького – тема, яка недостатньо опрацьована науковцями і майже не висвітлена на сторінках академічних видань та періодичної преси.

Дана методична розробка присвячена зверненню Карпенка-Карого до українського фольклору. Значення народної пісні у його п'єсах розглядається у двох аспектах. В одному з них музично-поетичний фольклор подається як основа сюжету драматичного твору і як засіб створення характерів дійових осіб, виявлення їхнього душевного стану, відтворення певних обрядів тощо. В іншому – роль і місце народних пісень, використаних драматургом, в освітньо-професійній підготовці акторів театру.

Відповідно до цього методична розробка має дві складові: перша – музикознавча: жанрова палітра пісень, запропонованих Карпенко-Карим, їх функції в драматургії п'єс; друга – методична; з багаточисленних українських народних пісень, використаних драматургом, відібрано одинадцять. Подані їх мелодії й тексти, зазначені п'єси та персонажі, які їх виконують, методичні поради щодо застосування цих пісень у навчальному репертуарі дисципліни «Сценічний спів».

«Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу <...> І народ, якого позбавляли багатьох можливостей, <...> вилив свою душу, свій поетичний геній в єдине, в що міг, – у пісню, в безсмертну українську народну пісню. Українська пісня – це бездонна душа українського народу, це його слава»¹.

Ці слова видатного українського митця Олександра Довженка можна поставити епіграфом до літературної та творчої діяльності корифеїв українського театру – І. К. Карпенка-Карого, М. Л. Кропивницького, М. П. Старицького, які відчували поетичний аромат народної пісні, були натхненні її багатючими мелодіями, безмежною широтою й красою її образів.

Музично-поетичний фольклор є основою сюжету ряду п'єс Карпенка-Карого. Так, слова народної пісні «Над річкою бережком ішов чумак з батіжком» стали приводом до створення комедії «Чумаки», основний мотив популярної на Галичині української народної пісні про Сербина (дівчина отрує рідного брата) – до написання п'єси «Лиха іскра поле спалить і сама щезне».

Драма «Бондарівна» створена за мотивами історичних пісень, народних переказів і балад про Бондарівну. Саме з пісенного образу Карпенко-Карий сформував основні риси характеру головної героїні: чесність, сміливість, глибокі родинні й любовні почуття. Події, оспівані в народній пісні про Саву Чалого, стали основою трагедії «Сава Чалий». Ідучи за історичними джерелами та фольклором, в якому особа Чалого засуджена за зраду Батьківщини, драматург художньо переконливо розкрив шлях Сави від його героїчних вчинків до трагічної загибелі. В цій же п'єсі образ Гната Голого, якого народ висунув зі свого середовища на місце Сави, також створений на основі народних пісень.

Карпенко-Карий вважав народні пісні найправдивішими джерелами. Коли він мав підтвердити незаперечність того чи іншого факту, то зазначав: «Недарма ж так у пісні співається».

Драматична тканина майже всіх п'єс Карпенка-Карого просякнута народними піснями різних жанрів, роль їх багатогранна: засіб характеристики персонажів, місця й часу дії, виявлення душевного стану дійових осіб, відтворення певних обрядів тощо.

Чимало персонажів неможливо уявити без пісень: у «Безталанній» це москаль Іван та його донька Софія, Гнат (син удови Ганни), гурт парубків і серед них особливо Дем'ян.

Народні пісні, запропоновані драматургом, сприяють розкриттю внутрішнього світу персонажів, висловленню їхнього душевного стану, настроїв. Це, скажімо, Тарас з «Бондарівни»; народна пісня «Ой не цвіти буйним цвітом, зелений катране», яку він співає під бандуру, якнайкраще передає його почуття кохання до Тетяни, доньки Бондаря.

¹ Довженко О. Українська пісня // Довженко О. Твори в п'яти томах. Том 4. Київ: Дніпро, 1965. – С. 21–22.

Харко Ледачий, один з персонажів жарту «Паливода XVIII століття», весь час наспівує одну й ту саму пісню «Очерет, осока, чорні брови в юнака»: співає її в сінях (III дія, ява 2), залицяючись до Ядвіги (IV дія, ява 8), коли його п'яного несуть на ношах, наче пораненого (IV дія, ява 12).

У драмі «Бурлака» Галя (Олексина молода) свій сумний настрій виявляє через пісні «Зелена ліщинонько, чом не гориш та все куришся, гей, молодая та дівчинонько, чого плачеш, чого журишся?» та «Ой глибокий колодязю, золотії ключі, а вже ж мені докучило, в світі горюючи».

У комедії «Розумний і дурень» почуття Марти (дочки багатого хазяїна, рибалки Зінька) розкриваються у грайливій пісні, яку вона співає, – «Несу воду, несу воду, коромисло гнеться. Стоїть козак коло воріт, як барвінок в'ється».

У комедії «Судженої конем не об'їдеш» народна пісня – це не тільки засіб характеристики персонажа, а й вияв належності до певної трудової діяльності, як-от пісня косарів «Вийшли в поле косарі». Співоча натура Галі, однієї з героїнь п'єси, розкривається у декількох явах: коли її просить заспівати пан Станіслав, вона співає сумної «Плавай, плавай, селезеню, по синьому морю»; коли вона наодинці порається біля колодязя, то через пісню «Сидить голуб на дубочку, голубка на вишні» висловлює свої приховані почуття кохання. У цій же комедії засобом характеристики цигана Йосипа, виявом його хисту музиканта є гра на скрипці різних інструментальних наспівів, виконання пісень, які зворушують і від яких, за словами Галі, «щемить серце».

У п'єсах Карпенка-Карого відтворений хоровий (авторське позначення – «гуртовий») спів, притаманний українському народові. Відповідним до ситуації обрано й склад хору: чоловічий у драмах «Безталанна» («Ой жила собі удівонька»), «Наймичка» («Ходім турка воювать»), «Чортова скала» («Гей, гей! Хлопці, час в дорогу!»), у комедіях «Розумний і дурень» («Ой з-за гори та буйний вітер віє»), «Чумаки» («Ой чумаче, чумаче»); жіночий у жарті «Паливода XVIII століття» («Ой приїхав козаченько»), в драмах «Бурлака» («На добраніч, подружко»), «Підпанки» («Із-за гори гуска летіла»), «Чортова скала» («Гей, дівчата, до роботи») та ін.

Драматург неодноразово звертався до народно-пісенних джерел при відтворенні сімейно-побутового обряду весілля. Пісні, що його супроводжують, різноманітні за змістом і характером стосовно конкретного епізоду весільного обряду: стримано-урочисті під час сватання – «До пана ми йдемо, подарунки несемо» («Паливода XVIII століття»); сумні й невеселі в сценах прощання нареченої з дівочтвом, з подругами – «На добраніч, подружину, бо вже ми йдемо» («Бурлака»); весільна пісня з козачком – «Ой з-за гори чорні хмари та рано, рано» («Підпанки»); різнохарактерні пісні в епізодах «Коровай», «Розплітання коси» тощо – «Ой приступи ти, Василю, та ще й ближче», «Ой глянь, Василю, крізь калач карими очима та й заплач», «Що ж бо ти, свашко, робиш», «Покриватка плаче, чогось вона хоче» (в тій же драмі «Підпанки»).

Введені до драматичних творів Карпенка-Карого ті чи інші народні наспіви сприяють створенню необхідної сценічної атмосфери: гуляння, веселощів й жартів завдяки пісням «Стукнуло, грюкнуло щось у лісі», «Ой приїхав козаченько до бистрого броду», «Ой умер Савка, бо слабий був» («Паливода XVIII

століття»); лірико-поетичного настрою за допомогою пісні-романсу «Настала тиха ніч, спустився ангел сна» у драмі «Чортова скала» та ін.

Чи не найбільш показовою щодо використання українських народних пісень як засобу характеристики дійових осіб, відтворення певних обрядів є драма «Чортова скала». Особливо цікавий образ наймита Гриця Вовкулаки, якого неможливо уявити без пісні, бо вона є невід'ємною частиною його життя, його натури. Про це він сам говорить ще на початку п'єси: «Ну, така вже в мене натура: чи веселий, чи сердитий – усе співаю та співаю, бо як перестану, то так мені щось у горлі дере, що й ради не дам!». До будь-якої ситуації, будь-якого випадку – готова пісня: чи про таємні стосунки заміжньої жінки Явдохи з молодим парубком Дем'яном («Нащо мені женитися, нащо мені біда»); чи про рекрутів («Батьки з матерями zostалися самі»); чи про невдале сватання Дем'яна до Теклі («Ой Дем'яне, Дем'яне, великий чудаку»). Але найчастіше він співає пісні, якими сам себе характеризує: з іронією виспівує про себе і свого батька («Який старий вовкулака, такий його син, собака!»), про гірку долю наймита («Роби вік свій, як у плузі, – штанів нема, серце в тузі»), про свою веселу вдачу («Співаю, співаю, й чорта не боюся, хоч мене й повісять, сам я одірвуся!»).

Піснями й приспівками Гриця рясніє уся п'єса; проте не лише ними. У драмі чимало обрядових пісень, трудових поспівок, жартівливо-танцювальних мелодій; є декілька великих вокально-хорових сцен. Знаходимо також чимало авторських ремарок щодо звучання пісень і танцювальних мелодій, уточнення сценічної дії під час їх виконання. Наприклад:

1) у першій дії

– «Музика грає, дівчата й парубки парами танцюють, входять на кон, за ними народ, попереду музики, співають» (Ява X);

– «Пісня затихає, музика грає, той самий мотив піаніссімо до кінця монологу Марка» (Ява XI);

2) у четвертій дії

– «За останнім пригравком акомпанементу чуть далекий грім» (Ява II).

Аналіз запропонованого автором пісенного матеріалу виявляє теми й жанри українського музично-поетичного фольклору, які привертати його увагу. Вдаючись подекуди до ритмічно-мелодичної мови, особливо у творах на історичну тематику, драматург тим самим намагався зберегти поетичність, притаманну народним пісням і думам.

Народні пісні, запропоновані І. К. Карпенком-Карим, їх жанрова різноманітність засвідчують як його музичну пам'ять, що зберегла мелодії з дитячих та молодечих літ, так і музикальність драматурга.

* * *

Народна пісня є однією з найяскравіших форм художнього самовираження українського народу. Лаконічна й глибоко виразна, вона найоб'єктивніше сконцентрувала у собі багатовіковий творчий досвід народу. Творцями українських пісень були воїни-козаки, сліпі кобзарі-бандуристи, чумаки, бурлаки, гай-

дамаки, жінки – матері, дружини, дівчата, вдови. «Розкіш, стихія почуттів, воля уяві і серцю – ось чим наповнені наші пісні, чим полонять вони весь світ»².

Українські народні пісні щодо жанрів: історичні, ліричні, жартівливі, обрядові та ін. Деякі з них синкретичні за сутністю; поетичне слово, мелодія, ритм, художній образ, драматична дія знаходяться у тісному зв'язку.

Пісні різноманітні за мелодичним стилем (наспівний, речитативний, орнаментальний), метроритмічним малюнком, складом виконавців. Вони існують, як правило, в усній формі і передаються лише виконавськими традиціями. При відносній стійкості мелодичних зворотів народна пісня може зазнавати видозмін у різних регіонах, згідно з місцевими традиціями. Нерідко на одну й ту саму мелодію створюються різні тексти. Наприклад: «Взяв би я бандуру» – «Де Крим за горами»; «Та туман яром котиться» – «Ходім турка воювать»; «Ой при лужку, при лужку» – «Ой на горі, на горі»; «Ой гай, гай, гай зелененький» – «Дівчино моя переяславко»; «Ой у лузі та ще й при березі», 6 строф тексту – «Ой у лузі та і при березі» (більш розгорнутий варіант тексту в 13 строф) тощо. Буває й навпаки: один текст – різні мелодії, наприклад: «Ой не цвіти буйним цвітом, зелений катране».

Жанрове розмаїття, різнобарв'я мелодичних стилів та ритмічних малюнків (т. зв. ритмоформул) – всі ці якості українських народних пісень знаходимо у драматичних творах Карпенка-Карого. У постановках його п'єс українськими театрами, їх музичному рішенні ці пісні є одним з компонентів сценічної виразності акторів. Маючи всі необхідні музично-художні якості, народні пісні, закладені драматургом, роблять їх зручним матеріалом у процесі оволодіння необхідними технічними й виконавськими навичками на заняттях зі «Сценічного співу», особливо на початковому етапі навчання. Мелодико-інтонаційні звороти, співуча рідна мова допоможе початкуючому співакові зосередити увагу на засвоєнні прийомів формування звука та звуковедення, виразності співу.

Розвитку навиків кантиленного співу сприятимуть такі протяжні ліричні народні пісні, як «Ой гиля, гиля, гусоньки, на став» («Безталанна»), «Зелена ліщинонько» («Бурлака»). Оволодіти атакою звука, що є і технічним прийомом, і засобом художньої виразності, нададуть змогу героїчні пісні, наприклад «Ходім турка воювать», «Ой на горі, на горі» («Наймичка»). Розвитку рухливості, користування диханням у швидкому темпі, випрацюванню чітко-виразного подання слова сприятимуть жартівливі народні пісні, як-от «Ой куме, куме, добра горілка» («Сто тисяч»), «Нащо мені женитися» («Чортова скала»).

Деякі з народних пісень Карпенка-Карий знав, мабуть, ще з дитинства та в юні роки. Тому віднайти їх зараз (навіть в інтернеті) поки нема можливості. Фольклористи – науковці, практикуючі – ще не спромоглися їх розшукати. Отже, відібрано одинадцять пісень різного характеру та за складом виконавців. Кожній пісні виділена окрема сторінка, де подані мелодії та тексти, зазначені п'єси, в яких вони використані, і персонажі, які їх виконують, за необхідності, й авторські ремарки драматурга.

² Шевченко М. Єдина правда непогіршна // Найкращі пісні України. Київ : Українське бюро пропаганди художньої літератури СПУ «Майдан», 1992. – С. 255.

«Ходім турка воювать»

Жваво, співуче

Хо - дім тур-ка во - ю - вать, сво - ю зем-лю од - би - рать,

5
гей, го - ре го-ре не бі-да сво - ю зем - лю од - би - рать,

9
гей го - ре го-ре не бі-да сво - ю зем - лю од - би - рать.

Виїхали на майдан,
Ударили в барабан,
Гей, горе, горе – не біда,
Ударили в барабан!

Виїхали за ріки,
Прощай, мати, навіки!
Гей, горе, горе – не біда,
Прощай, мати, навіки!

Виїхали на пісок,
Прощай, мати, на часок!
Гей, горе, горе – не біда,
Прощай, мати, на часок!

Не плач, мати, не ридай,
Дарма сльози не збавляй,
Гей, горе, горе – не біда,
Дарма сльози не збавляй!

Пісню «Ходім турка воювать» у драмі «Наймичка» виконують парубки гуртом, Панас і наймичка.

Вона співається за мелодією української народної пісні «Та туман яром котиться» Пісня лірико-героїчного характеру з елементами маршеподібності. При ансамблевому виконанні вимагає від студентів підвищеної ритмічної злагодженості при виспівуванні шістнадцятих нот. Може бути й сольне виконання різними чоловічими голосами (бас, баритон, тенор).

Сольне виконання пісні розвиває звукову активність, оволодіння тембральними кольорами. Твір стимулює роботу артикуляційного апарату як сольо, так і ансамблево. Пісню можна рекомендувати студентам першого-другого курсів. Тональність для ансамблевого виконання – Ре мажор, для сольного – Сі мажор (бас), До дієз мажор (баритон), Мі мажор (тенор).

«Ой не цвіти буйним цвітом, зелений катране!»

«Ступай коню, ступай ворон,
З гори кам'яної
До тієї дівчиноньки,
Що чорнії брови».

«Як не схочеш, дівчинонько,
Дружиною бути,
То дай мені таке зілля,
Щоб тебе забути».

«Єсть у мене таке зілля,
Росте біля току;
Як дам тобі напитися,—
Забудеш до року.

Єсть у мене таке зілля
Біля перелазу;
Як дам тобі напитися,—
Забудеш одразу.

Єсть у мене таке зілля,
Росте біля хати;
Як дам тобі напитися,—
Й забудеш, як звати».

«Буду пити, буду пити,
І краплі не впусчу;
Хіба тоді я забуду,
Як очі заплющу».

Пісню знаходимо в драмі «Бондарівна»; авторська ремарка стосується одного з персонажів – Тараса, який «бере бандуру і співає».

Існує два варіанти мелодії пісні. Яку з них співали за часів Карпенка-Карого, важко визначити, тому подаємо обидва наспіви.

Мелодика першого з варіантів близька українським думам, але не історичним, а родинно-побутовим на морально-етичні теми. Дещо речитативно-розповідний стиль виконання, змінний метроритм (4/4 – 3/4), рифмовані вірші – все це характерні риси ліро-епічної пісні-роздуму.

Складність акторського виконання, йдучи за п'єсою, полягає в тому, що Тарас сам має передати нюанси діалогу тексту. Що ж до місця цієї пісні в навчальному репертуарі, то вона може там бути десь на останньому році дисципліни «Сценічний спів» і зроблена для дуєту, як пісня-діалог.

За другим варіантом – це пісня журливо-ліричного характеру; має виконуватись співуче-протяжним звуком. Виконання пісні вимагатиме від студента володінням елементами зв'язного кантиленного співу та рівним звуковеденням. Дихання бажано подавати без поштовхів, незважаючи на високотеситурні мелодичні звороти.

Пісня може виконуватись сольо, будь-яким типом чоловічих голосів у таких тональностях: мі бемоль мінор- для басу, мі мінор – для бас-баритону, фа мінор- баритону, фа дієз мінор- ліричного баритону, соль мінор – для тенору, ля бемоль мінор – ліричного тенору.

Другий варіант мелодики пісні також може бути основою для дуєту-діалогу.

«Нащо мені женитися?»

Нащо мені женитися, нащо жінку брати?
Тепер сіно не вродило, нічим годувати. (2)

А гречаної полови та й не буде їсти,
А яшная з остюками – буде в зуби лізти. (2)

Сміються з мене дівчата, що я й не женюся,
Нехай вони, дурні, знають, що я з них сміюся. (2)

Це одна з багатьох пісень наймита Гриця Вовкулаки із п'єси «Чортова скала».

Про щоб не йшла мова, у будь-якій ситуації – у нього вже є пісня. Як він сам говорить: «... Чи веселий, чи сердитий – усе співаю та співаю». Гриць – хвацький парубок, тож більшість його співів жартівливого характеру, як і «Нащо мені женитися».

Пісня зручна для виконання студентами першого – другого курсів. Діапазон пісні в межах октави, рух мелодії, зазвичай, плавний, метроритмічний малюнок близький до українських танків – все це надає можливість поєднувати спів з танцювальними рухами.

Виконання цього твору розриває у студентів активну фонацію, вихід на верхню ноту, стимулює роботу вокально-дихальних м'язів.

На початковому рівні розвитку чоловічого голосу можливо використовувати такі тональності: для баса – сі мінор, баритона – до мінор, тенора – мі мінор.

«Ой на горі, на горі, на батьковім полі»

Спіймав козак коника,
Загнуздав гнuzдою,
Сунув ногу в стремено –
Лети, кінь, стрілою!

Стань, остановися
Та вдарсь копитами,
Чи не виде дівчина
З чорними бровами?

Біжи, біжи, мій коню,
Високо несися,
Під милої ворота
Стань, остановися!

Пісня введена Карпенком-Карим до драми «Наймичка» з авторським позначенням, що виконується гуртом.

За змістом це героїко-епічна пісня, з елементами маршеподібності. Текст цієї пісні співається на мелодію відомої української пісні «Ой при лужку, при лужку».

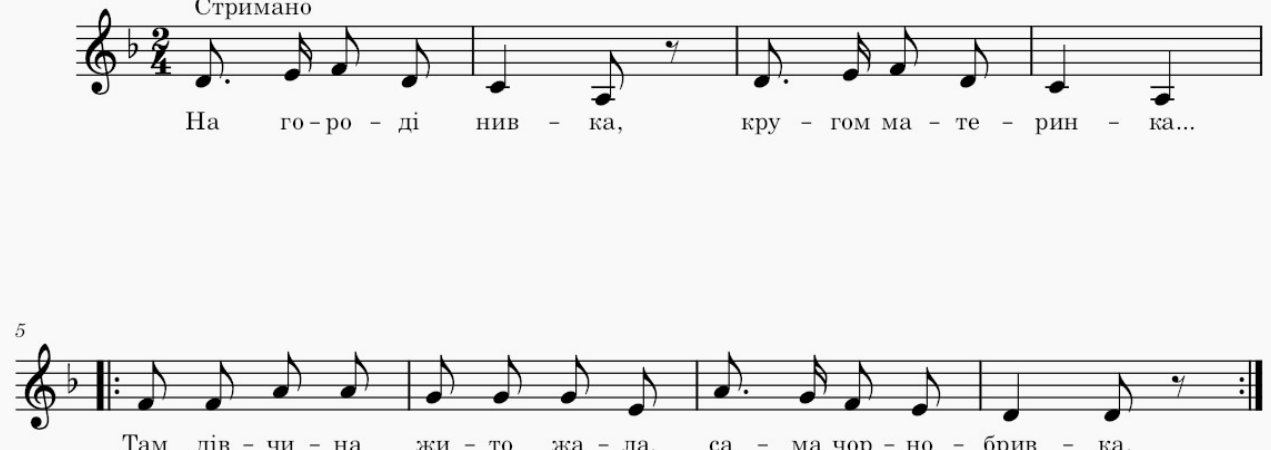
Пісню краще виконувати ансамблево на два голоси, хоча можна й з елементами багатоголосся. Можливе і сольне виконання тенором або баритонem, студентами, які добре володіють вокальним диханням та теситурною витривалістю. Тому запропоновано два варіанти мелодики.

Пісня насичена звуками у високій теситурі, що вимагає від студентів володінням технікою еластичного дихання, нефорсованої, але активної подачі голосу. Краще виконувати твір ансамблево на третьому – четвертому курсах навчання, сольо – четвертому.

Рекомендовані тональності: для ансамблю – мі мінор, дуету тенора-баритона – мі бемоль мінор, для баритона соло – до мінор, тенора – мі бемоль мінор.

«На городі нивка»

Стримано

На го-ро-ді нив-ка, кру-гом ма-те-рин-ка...

5
Там дів-чи-на жи-то жа-ла, са-ма чор-но-брив-ка.

Жала ж вона, жала
Стала спочивати.
Ішов козак дорогою,
Став її питати.

А вже ж тая слава
На все село стала,
Що дівчина козаченька
Серденьком назвала.

«Здоров, здоров, козаченьку».
«Помагай біг, женче».
Вона ж стала, відказала:
«Здоров, бувай, серце!»

Пісню у п'єсі «Безталанна» співає Софія. Вона лірично-грайливого характеру, стримано-швидкого темпу, в діапазоні октави.

Солоспів може виконуватись академічно, будь-яким типом жіночих голосів: мецо-сопрано, сопрано, високе сопрано.

Можливе виконання і у народній манері співу альтом чи сопрано та у сучасній манері естрадного співу.

Пісня написана у зручній середній теситурі, що дає змогу на початковому рівні академічним голосам розвивати тембральність, а народним та естрадним розширювати верхній діапазон голосу. Пісня доцільна студенткам першого-другого курсів.

Рекомендовані тональності: народний альт – до мінор, академічне мецо-сопрано і народне сопрано – ре мінор, естрадний голос – мі бемоль мінор, сопрано – фа мінор, естрадне сопрано – соль мінор, високе сопрано – ля мінор.

«Ой наступила та чорна хмара»

Помірно

Ой на-сту - пи - ла та чор-на хма-ра ставдощ на - кра - пать, Ой там зби -

9

1. ра - лась бід-на го - ло - та до корч-ми гу - лять.

2. до корч-ми гу - лять.

Ой нумо, хлопці, та по півкварти
Та будемо п'ять.
А хто з нас, братці, буде сміятися,
Того будем бить.

Ой іде багач, ой іде дукач,
Насміхається:
«Ой за що, за що вража голота
Напивається?»

Ой один устав, за чуба достав,
Другий в шию б'є:
«Ой не йди туди, превражий сину,
Де голота п'є!»

Пісню у драмі Карпенка-Карого «Бурлака» виконує головний герой Опанас; за авторською ремаркою, він починає її співати за лаштунками сцени, а потім з'являється на кону.

Пісня лірико-героїчного характеру; має виконуватись повним вокальним звуком із максимальним застосуванням як динаміки голосу, так і його тембрального забарвлення. Вона розвиває у студента теситурну витривалість, опору голосу, вокальне дихання, активну подачу слова та широку кантилену. Враховуючи діапазон пісні (нона) та зазначені вище особливості вокального тексту, дану пісню може виконувати студент третього-четвертого курсу навчання з достатнім рівнем вокальної підготовки.

Пісня виконується сольо; рекомендовані тональності для різних чоловічих голосів такі: мі бемоль мінор – бас, фа мінор – баритон, ля бемоль мінор – тенор.

«Зелена ліщинонька»

Співуче, з почуттям

Зе - ле - на - я лі - щи-нонь-ко, чом не го - риш та все ку -

риш - ся; гей, мо - ло - да - я та дів - чи

нонь - ко, чо - го пла - чеш, чо - го жу - риш - ся?

Ой коли б я була суха,
То б горіла, не курилася;
Гей, коли б знала, що за ним я буду, –
Не плакала б, не журилася!

«Коли б мені новий човник
Та нове ще й веселечко, –
Сів би, поїхав на той беріжок
Де дівчина, моє серденько!»

Ой у броду беру воду,
На тім боці – мої карі очі:
Там козаченько коня напуває
Та на цей бік поглядає.

«Нащо тобі новий човник
і нове та веселечко?
Глянь, подивися здалеку на мене
Козаченьку, моє сердечко!»

Пісню у драмі Карпенко-Карого «Бурлака» виконує Галя. Це сольна пісня лірико-драматичного характеру. За мелодикою та стилем вона близька до українського класичного романсу. Її складність полягає у досить великому діапазоні (ундецима), повільному темпі та звуковому насиченні як у нижньому регістрі, так і верхньому.

Пісню доцільно включати до навчального репертуару студенткам четвертого курсу, які добре володіють зазначеним вокальним діапазоном, кантиленним співом, рівним міжрегістровим переходом. Рекомендовані тональності: сопрано – фа мінор, високе сопрано – соль мінор.

«Ой куме, куме, добра горілка»

Складемо, куме, грошей по сорок —
Вип'ємо, куме, ще й у вівторок.
Добра горілка, краща від меду,—
Вип'ємо, куме, ще й у середу.
Продаймо, куме, миски та ложки —
Вип'ємо, куме, ще й в четвер трошки.
Продаймо, куме, рябу телицю —
Вип'ємо, куме, ще й у п'ятницю.
Покиньмо, куме, всяку роботу,
Вип'ємо, куме, ще й у суботу.
Покиньмо, куме, всяке діло,
Вип'ємо, куме, ще й у неділю.
Од понеділка до понеділка
Вип'ємо, куме, добра горілка!

Цю пісню Карпенко-Карий ввів до комедії «Сто тисяч»; її виконують кілька персонажів: заспіває Савка, поступово до нього приєднуються Герасим з дружиною Параскою та сином Романом, наймичка Мотря. Пісня жартівливого характеру, її діапазон трохи більше октави (ундецима). Вона має виконуватись активно-динамічним звуком, енергійним повним голосом. Це буде стимулювати студентів до активної роботи дихання, а підкреслено-чітка артикуляція — до покращення музичної інтонації. Мелодія стимулює активну звукову атаку у верхній теситурі голосу та на нефорсованому спуску до нижньої. Пісня може виконуватись сольо (бас, баритон, тенор), дуєтно, ансамблево. Для баса-початківця слід співати пісню в тональності соль мінор, баритона — в ля мінорі, тенора — в до мінорі.

Цю ж пісню драматург використав і у драмі «Бурлака». Там вона подана у сольному варіанті; її «п'яний співа» Семен (авторська ремарка).

«Ой гиля, гиля, гусоньки, на став»

Не швидко
Один

Ой ги-ля ги-ля, гу-сонь-ки, на став!..

Всі

Доб-ри-вечір, дів-чи-но,

бо я ще не спав!

Ой не спав, не спав,
Не буду й спати!
Дай же мені, дівчино,
Повечеряти!»
«Я ж не топила,
Я ж не варила,
А йшла по водиченьку —
Відра побила.

Я ж не побила,—
Постановила,
З гори покотилась
Та й самі побились
В мене вечеря —
Рибка печена,
Не для тебе, серденько
Приготовлена».

Пісню Карпенко-Карий використовує у драмі «Безталанна», її заспіває Дем'ян і підхоплює гурт. Характер твору ліричний та вимагає надзвичайного кантиленного виконання. За драматургією пісня побудована за принципом діалогу хлопця та дівчини, а за музичною формою перша частина куплету соліст, друга — ансамбль. Ансамблева частина виконується на два голоси, хоч може бути аранжована і на більше. Виконання твору розвиває у студентів вміння ансамблевої кантিলени та ланцюгового дихання. Сольна частина може виконуватись будь-яким типом як чоловічого, так і жіночого голосу. Залежно від тональності, в якій розпочинає соліст, ансамбль продовжує в аналогічній. Сольна та ансамблева мелодика твору дозволяє виконувати її студентам другого-третього років навчання.

Рекомендовані тональності: бас, народний альт, мецо-сопрано — сі мінор, баритон, народне сопрано, естрадний жіночий голос — до дієз мінор, тенор, академічне сопрано — мі мінор.

«Гандзя»

Швиденько

Гандзю моя, Гандзю мила,
Чим ти мене напоїла?
Чи любистком, чи чарами,
Чи солодкими словами?

Гандзя душка, Гандзя любка,
Гандзя мила, як голубка.
Гандзя рибка, Гандзя птичка,
Гандзя цяця-молодичка.

Як на мене щиро гляне –
Серце моє, як цвіт в'яне,
А як стане щебетати –
Сам не знаю, що діяти ...

Гандзя душка, Гандзя любка,
Гандзя мила, як голубка.
Гандзя рибка, Гандзя птичка,
Гандзя цяця-молодичка.

Мелодію української народної пісні «Гандзя» Карпенко-Карий увів до драми «Батькова казка» (друга назва – «Гріх і покаяння»). Це жартівливо-грайливий епізод, в якому шляхтич, конторщик Чаплинський залицяється до горничної Марини. Він змінює ім'я Гандзі на Марисю і, відповідно, переробляє текст: «Як Марися білолиця», «Ой Марисю, не цурайся та на божу волю здайся». Пісня виконується в характері епізоду п'єси, може виконуватись сольо тенором, баритоном або басом (діапазон пісні децима). Виконання твору закріплює у студентів оволодіння верхнім регістром голосу. Поєднання артистичного осмислення літературного тексту з широкими інтервальними стрибками у верхній регістр активізує комплексну роботу дихання, резонансу гортані та точного інтонування звуків у верхньому регістрі голосу. Пісня вимагає від виконавця розвинених навичок сольного співу, тому доречно для виконання студентам четвертого курсу. Рекомендовані тональності: тенор – До мажор, баритон – Ля мажор, бас – Соль мажор.

«Гей, наливайте повнії чари»

Вдармо об землю лихом-журбою,
Щоб стало всім веселіше!
Вип'єм за щастя, вип'єм за долю,
Вип'єм за все що миліше.

Пиймо, панове, пиймо, юнаки,
Пиймо, поки іще п'ється!
Поки недоля нас не спіткала,
Поки ще лихо сміється.

Гей нумо, хлопці, славні молодці,
Чом ви сумні, невеселі?
Чи у шинкарки мало горілки,
Пива чи меду не стало?

Щоб наша доля нам засіяла,
Мов тая зіронька з неба.
Доленька тая – воля святая,
Більшого щастя не треба!

Частина пісні використовується І. К. Карпенко-Карим у комедії «Судженої конем не об'їдеш». Її виконують головний герой Станіслав та його приятель Остап. Пісня оптимістично-піднесеного характеру з елементами маршеподібності. Твір краще виконувати у дуетній формі, хоча можливе ансамблеве або ж сольне виконання. Мелодика та характер твору провокує у студентів активізацію дихання, фонацію голосових зв'язок та артикуляційного апарату. Найбільш вживана форма дуетного виконання тенор – баритон, також можливі варіанти: тенор – бас, баритон – бас. У ансамблевій формі можуть брати участь і жіночі голоси (академічні сопрано і мецо-сопрано). Рекомендовані тональності : дует тенор- баритон – ре мінор, тенор- бас – до мінор, баритон- бас – сі мінор, ансамблем за участю жіночих голосів – до дієз мінор. Сольно: тенор – ре мінор, баритон – сі мінор, бас – ля мінор.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Довженко О. Українська пісня // Довженко О. Твори в п'яти томах. Том 4. Київ: Дніпро, 1965. – С. 21–22.

І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Твори у трьох томах. Київ: Дніпро, 1985.

Фількевич Г. Музика і український театр: започаткування контактів і взаємодії // Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ ст. Київ: Інтертехнологія, 2006. – С. 83–100.

* * *

Найкращі пісні України. Упорядник і автор статті «Єдина правда непогрішна» М. Шевченко. Київ: Українське бюро пропаганди художньої літератури СПУ «Майдан», 1992. – 272 с.

«Ой співаночки мої»: пісенник. Упорядник В. Островський. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 431 с.

Перлини української народної пісні: пісенник. Упорядник М. Гордійчук. Київ: Музична Україна, 1989. – 392 с.

Струни серця: пісенник. Упорядник Н. Шумада. Київ: Дніпро, 1985. – 248 с.

«Терен, мати, коло хати»: пісенник. Упорядник Т. Дмитрієва. Видання третє. Київ: Музична Україна, 1989. – 176 с.

Українські народні жартівливі пісні: пісенник. Упорядник Г. Гембера. Київ: Музична Україна, 1987. – 136 с.

Українські народні пісні. У двох томах. Упорядник – авторський колектив. Київ: Мистецтво, 1951 (I том – 558 с.), 1954 (II том – 414 с.).

Навчальне видання

Михайло Васильович Нагорний
Галина Миколаївна Фількевич

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ В ТВОРЧОСТІ
І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО: МУЗИКОЗНАВЧИЙ
І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА

Підп. до друку 21.10.2024 р. Формат 60x84/16.
Умовн. друк. арк. 1,16. Обл.-вид. арк. 1,34.
Друк цифр. Гарніт.: Times New Roman, Calibri.
Тираж — 100 прим. Замовлення № 2110-01.

Україна, 04210, Київ, пр. Володимира Івасюка,
11-А, к. 112. Видавництво ТОВ «Автограф».
Тел. 067 910-21-44. E-mail: autograf@ukr.net

*Свідоцтво про внесення суб'єкта вид. справи до Державного реєстру видавців,
виробників і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія ДК № 1572 від 19.11.2003 р.*